

НАРКОМАНИЯ

АҢАА УДУР БИР ДЕМНИГ ХӨДЕЛИР

Июнь 6-9-ка чедир Москва хоорайга Бүтү-россияның эмчилеринин Пирогов аттыг 4 дугаар сьездизи болуп эрткен. Тывадан ол сьездиге 7 делегат киришкен. Оларның бирээзи, Тываның Эмчилер ассоциациясының даргазы Валерий Самбылдаевич ХОВАЛЫГДАН сьездиге эмчилер чүнү чугаалашканын сонугурап айтырдым.

— Валерий Самбылдаевич, Бүтү-россия чергелг улуг сьездиге киришкен келген-дир силер, аңаа кандыг айтырларны сайгарып көрдүңер?

— Баштай мен маңаа мындай чүдүлү демдеглексеп тур мен. Моон мурнунда эмчилерин эрттирип турган сьездилеринге Чазактың, Кадык камгалал, эм болгаш техниктиг хандырылг аамызының талазында-даа кичээлг, деткимче чок турган. Ам бо шуулганга РФ-тин Чазаның Даргазы М.М. Касьянов, РФ-тин Кадык камгалал, эм болгаш техниктиг хандырылг аамызының сайыды Ю.Л. Шевченко, Күрүне Думазының Кадык камгалал талазы-биле комиссиясының даргазы Герасимов соуглар кээп, байыр чедирип чүве чугаалашкан.

Сьездиге шупту 2200 кире киж киришкен. Англия, Америка, Германия, Швеция, Финляндия дээш чурттардан 200 ажыг аалчылар келген. Бо шуулган Кадык камгалал аамы-

зының сайыды Юрий Леонидович ачызында мындай бедик деңгелге эрткен. Ол эмчилерин көдүрүп турар айтырларын деткип, кады ажалдап эгелзэн киж. Эмчилер сьездиге 21 чүс чылда Кадык камгалал шугумунда тургустунуп келген берге байдалдан канчап уштурунар деп айтыртып чугаалашкан. Эмчилерин аттестациязын, сертификацияны, эмчи объектилерин лицензиязын, эмчи ажалдакчыларын ажалының дугайында информацияны, эмчилерге болгаш эмчи шугумунда ажалдап турар улуска юридиктиг болгаш эмчи ачы-дузанын, чонга эмчи ачы-дузаны чыгыс аай тарифке турар кылдыр болгаш еске-даа айтырларны шийтирилээрин эмчилер ассоциацияларында дамчыдарын чугаалашкан. Оон мыңай бүгү эмчилерин күрүнениң эвес пенсия фондусун, медицина инвестициялыг банкының ажалдыр база көрдүнген. Ынчаарга Кадык камгалал аамызы чүнү кылдыр деп, айтыртып тургустунуп кээр боор. Олар кадык камгалал шугумун келир үеде

канчаар сайырадыр, баазыны бижилеп, ажалдакчыларын канчаар экижитсе экил дээр хевирлиг айтыртып харылаар.

— Валерий Самбылдаевич, делегейин наркоманияга удур туржур хүнү чал-чаа эрткен болгай. Маңаа хамаарыштыр чугаа болду бе? Россияда бо талазы-биле байдал кандыг?

— Ийе, болган. Эмчилерин чыгыжын чылдырганын бир чылдагыны-даа бо чүве. Сьезд 4 хүн уламчылаан болза, 2 хүнүгү дугузунда бо айтыртып чугаалаштыр. Академик Т.Б. Дмитриева "Нация — айылда" деп илеккели номчулду. Россияда бо айтыртып кончук дугузунчиг байдалда келген. РФ-тин ИХЯ-зының берген 2001 чылдың сан-чугаалары-биле алырга, Россияда 2,2 млн. наркоманнар бар болуп турар. Оларнын саны ам-даа өзүп, 2005 чылдан бээр 3 млн. челе бээриниң барымдалары бар. Учурта наркотиктерни доктаамал ажалдап турар улустун саны 340 муң киж. Шенеп туртуп каап турар улус-биле каттай алырга, 30 млн. киж

болуп турар. Россия Федерациясында наркотиктер ажалдап, оларны таратканын турар регион бо хүнде чок болуп турар. Россиянын 5 чурттакчызының бирээзи-ле наркотиктиг бүдүмелдерин ажалдап турар. Ынчангаш нация айыл-халалга келген. Эң чидиг айтыртып — аныктар. Наркоманнардыг 60 хуузу 16 хардан 30 харга чедир аныктар, а 20 хуузу школачылар. Оларнын аразында 5-9 харлыг уруулар бейиз бар. Каян-даа мындай чүве турбаан чүве-дир. 15-30 хар аразында аныктарнын боттарының амы-тынын

га четтинер чоруу база көвүдээр. Кайда наркомания нептерзэн болдурла, мында кем-херек үлгүдиг, СПИД-те н аараан кижилер хей. Наркомания айтыртылгыч хей кичээлгенин улаңдырарының база бир чок чылдагыны — наркоманнарнын СПИД аарындан аарып, ону таратканын турар. Россиянын Чепсектиг Күштеринде байдал база эки эвес. Чүге

дизе шеригге келдиртип турар оолдарныг 8-и-ле наркотиктерин ажалдап турган боор.

— Мындай байдалдан уштурун дээш, кандыг хемчеглер алырын чугаалашканын, Самбылдаевич?

— Демин эгизинде демдегледим, шуулганга Чазак Даргазы М.М. Касьянов суугар кээп, чуртта дигерил колгон айыл-халалга удур Чазак, эмчилер, чурттакчы чон база эрге-хоойлу органы катчып алгаш, демниг ажалдаарын дилзэн. Наркоманияга удур демиселге,

Кадык камгалал аамызының чогулгалыг ажалдаарына РФ-тин бюджетинге чылдык-на 2-2,5 млрд. рубльди үндүрерин, наркотиктиг бүдүмелдерни хоойлууга черүштүр салып-сайгарып турарын чок кылыр-биле бюджеттен дашкаар федералдыг фонд ажыдарын, өөредиге черлеринге наркотиктерге удур база эрге-хоойлу өөрини тускай программаларын, массалыг-информация чепсектеринге наркотиктерге удур пропаганданы күштелдирерин база оон-даа мыңай хей айтырларын шийтирилээр. Сьездиниң каап турар хүнде РФ-тин Чазаның оралкач даргазы В.И. Матвиенко келген. Сьездиниң делегаты Валентина Ивановна биле кады РФ-тин Президентиз В.В. Путин-биле ужурашкан. Владимир Владимирович шупту байдалды билп турарын, чүтте чурт иштинге наркоманияга удур демисел кылырныг кызыгаарланмай, бүдүн делегейинг организациялары биле бир демниг ажалдаарын демдеглеткен. Эмчилериниң шалынын сентябрь айдан эгелзеп 20 хуу эстүргөш, 2002 чылдың январь-февраль айларында 20 хуу эстүрерин аазан.

Алдын Саяа чугаалашкан.

ШКОЛА БОЛГАШ АМЫДЫРАЛ

ЧЕРГЕ ЧЕДИР МӨГЕЙДИМ

Бай-Хаактың дээди категориялыг школында 780 өөреникчи өөренип, 67 дээди болгаш ортумак эртемниг башкылар ажалдап турар. Школанын ниити ажылы болгаш өөреникчилеринин өөрениринге эки байдалды тургузар дээш, директор Күзюнов Дадар Темиргоновна эвээш эвес ажалдарын калып чуртук.

Школага сөптөлгени үргүлчү өй-шаанда кылып турар. Өөреникчи бүрүзүн школа библиотеканы эртем аайы-биле долу хандырып турар, ном чок өөреникчи черле турбас. Школанын хана солун азар самбырамында улдуң төнөргө-ле, эки өөреникчилерин ат-сынын класс аайы-биле бижээш, азып турар. Ола самбырага чылдын-на школан дооскан доозукчуларын кым кайы хоорайның кандыг өөредилге черинче кирип алганын үргүлчү бижип, демдегледип келген. 2000 чылдың өөредилге чылы төнөргө, класс аайы-биле төрүгүн өөреникчилерин 5 хонук иштинде дыштанган, Абаканче баары-биле автобус-ту үндүрүп бергени биске дыка өөрүнчү болган чүве. Школада кандыг-даа солун көжээлери үргүлчү эртти-

рип турары солун. 6-10 класслар аразында "Умничи умничи" деп маргылдаан неделя саанында эрттирилээр. Улук класслар аразында КВН-нерни "Математический бой" деп конкурстарын бо-ла эрттире бээр. Диктантын чыгарып чок бижир "Грамматика" деп конкурсту эрттирер чанчыл болуп берген. Конкурс бүрүзүнүн тиелекчилерин өртөгити шаңалдар болгаш грамоталар-биле шаңнап турар. 4-кү классы 1999 чылда доостурган анык башкын Екатерина Николаевна Петрова дугайын бижикседим. Бисти быжыг билигилг доостурар дээш башкыны бүгү күжүн салып, бистин-биле эвээш эвес ажалдарын кылган. Кол-ла уламышканы — дүргөн шын номчуру болгаш чыгарып чок бижир өөренири. Язы-бүрү диктантыларын бижидип, библиотекадан номнарын алгаш, биске үлөп бээр турган. Ол номнарын номчуткаш, утказын чугаалдадыр киж. Минутада 200 ажыг сестер номчутуп кылдыр өөредип келген. Бо берге үеде бистин сагыш-сеткиливи эрү көдүрүп, өөреникчи бүрүзүнүн төртүтүнген хүнү утас, демдеглээр турган. Төртүтүнген

хүнү боор турар өөреникчинин баштай самбырага чалап алгаш, болу байыр чедир турган. Оон соонда эш-өөрү шүлүк, ыры-биле байыр чедиргеш, харын-даа бичи концерттиг-даа үндүрүптер. Олмынкан биске өөрүнчү болгаш солун-даа турган. Кызымак, анык башкыны Екатерина Николаевнаның ачызында төрүгүн өөредилгелер деп хүндүлүг бижиктиг 4-кү классы доосканын дээш, улугу-биле четтиргенимни башкыма илереттим.

5-ки классче шилчээш соонда, бистин классымыс улук кижилер деп, бир язы алган бис. Аравыста найрамыс биске кызымак болуп берген бис. Кандыг-даа маргылдааларга, солун кекжээлге, конкурстарга илемежы бис. Классымыс башкыны Салбамаа Севзэновна Тамдын бистин классы шынгымы, быжыг чурумунг кылдыр тутуп билер киж. Сан эртеми — дыка берге эртемнерин бирээш. Салбамаа Севзэновна берге темаларны тайлырлаан соонда, билбей барган өөреникчилерге катал-катал тайлырларын кызыдар турган. Чаа темага хамаарыштыр чижектерни

бодаар кылдыр берипкеш, болу одуруглар аайы-биле кылашпаш, хынап тургаш, билбей барган өөреникчилерин дораан эскерип кааш, самбырага удаа-дараа чалап турган. Эвээш уениң иштинде дыка хейи билп алыр кылдыр башкымын шын үезин чарып билерин магадал ханмас мен. Самбыраже үндүргөн өөреникчилерин албан бодалыштарын кылдыр турган.

Мындай аргаларны ажалдап турарга, берге-даа темаларны билбей арып каар өөреникчи чок болуру магад-чок. Суббота саында болуңун кичээлден дашкаар хостуг үезин бистен харамнанмай, немелде кичээлдерин үргүлчү кылып келген. Чамдыкта башкымыс кээргеп чугаалашыр бис. Тыва, англи, немец, орус дылдар башкылары З.О. Салчак, Г.А. Федорова, немец О.В. Березина, С.В. Псарева кичээлдерден аныкта, "Шулук" конкурстарын бо-ла эрттирилээр. Клара Андреевна Санчай — өөредиге эргелекчи. Клара Андреевна болуңу хостуг үезинде лицей программасы-биле төрүгүн өөреникчилерге немелде кичээлдерин эрттирер. Тыва дыл башкыны Зинаида Овещ-

ооловна Салчак солун кичээлдерни бо-ла организацияст эрттирген турар. "Тыва дылмын — мээң чоргаарым" дээр кижээлери азы чогаалчыларын юбилейлерин демдегледип, кечээлери кылып, харын-даа чогаалчыларын Кызылдан чалап, ужурашгаларын кылып турары солун.

Бо-ла башкыларын эрттирип турар мөөрейлеринге бир дугаар черлерин ап, чылдың-на төрүгүн өөреникчи деп хүндүлүг бижик-биле шаңалдып чоруурум — башкыларын ачызы. Чүтте оларнын кылып турар ажалынын эки түнели деп болаар мен.

Бо чылдын сөөлүгү улунда Кызылдың №15 дугаар школа-лицейинге 6 "а" классы өөрени берген мен. Кызыл хоорай школында өөреникчиге дээр мөөрү сүзүлгөчиг болган. Чаа башкыларга, чаа эш-өөрүмге, бир дугаар классче кирер, оларга чакчылар уурт шылталда дужаганы дег коргунчуг болгаш дүвүрчиг болган. Өөредилге чылынын сөөлүгү улугу болгаш номнар-биле бергеле-жи берген мен. Ынчалза-даа мээң чаа чакчылаасчыларым мени улартапкан. Кым кайы кире шыдаар болдур номнар-биле дузалашканнар.

Чижээ: Кара-оол Начын, Ширин-оол Шончалай, Карасал Чечек, Нанчат Алдынай база ескелер-даа. Чакчыс-классчылардан аныкта, эжим Артаа Азияна 2 ном-биле дузалаан. Бо берге үеде мени деткип дузалаан эш-өөрүмге улуу-биле четтирдим база оларнын ачызында 4 дугаар улуну эки дооскаш, лицей классче шилчип бээр ааскежикти болган мен.

Чааамны доозуп тура, Бай-Хаак школында ажалдап турар мээң ынак башкыларымга черге чедир мөгейип, мени дидим тура-сруктуг, эки өөредилгелг кылдыр юкжизидип каанын улуу-биле четтирип, амыдыр-чуртталганын ааскежикти, ажал-юкжиге улугу-чедипшөөнерин, кандег кадыкшылды күзедим. Бай-Хаактың ортумак школында дооскан доозукчулар Россиянын болгаш Тываның өөредилге черлеринде хейи-биле өөренип кирип турарына өөрүр болгаш чоргаарлаптыр мен.

Чылдың-на бижыг билигилг доозукчулар хей-ле болзун!

Чолураа ДАН-СУРУН.
Кызыл хоорай.

ӨГ-БҮЛЕ БОЛГАШ КИЖИЗИДИЛГЕ

Кижизидилгеге хамаарыштыр мындай чижектерин баштай көрүтпелээр:

Садик чангына ийе алашканын чунуу 3-4 хар үези олту бир чүвени салып бер деп эрээршен, а аазы ам акша чогуң, оон садик бээрин чугаалал, элтеп-чөптөп чадал каан. "Ынчаар болза ыглартап мен, ол-ла" — дээш, оон аазынын холундан шеле сопкаш, ыңай болган. Ааа олгуңуш чаш мыдыг дедир чанын билер болгаш, оон аайынга кирип, сөөлүгү акша-зын санай берген. Бо таварылга чүнү чугаалал турарыг? Карак чакы-биле аазыны аайынга кирип чакчыкан, оон-биле болуңун күзелин чедип ал чоруур, чаш-даа болза оолдун угаан-медерелиниң чүвени сайгарар чаш ол-дур.

База бир чижек. Эске бажынаарга келгеш, бичи уруглар болганчок-ла бир-ле чүвени алыскаар, тулуксаар. Каян берип каарга, ону дедир салыр хейи чок, ыглар, могоаттын эгелээр. Ынчан бажын эзелеринге-даа, келген аалчыларын боттарында-даа дыка эпчюк байдал тургустунуп келер.

Бо таварылгаларның кайызында-даа ол чаш кижилерге "ычмакан болор, бол-бас, бар, чок" дээш, оон-даа эске кижизидилгенин бөдүн хевирлерин оларга билиндир-бей турарын аажы-биле мундир херек. Чүге ычмыл?

Чаш кижини мыдыг багай чанаа өөртөс дээрге, ада-иелер харын-даа боттары ажаңар, уругларын болчуру. "Чүве билбес чаш кижини ычмаккап, канчаптар чүвөл?" — деп шыжып харылаалар. Моон алгаш көргө, чаш кижилер камаанчок, улуг-даа кижилер кижизидилгенин бөдүн аргаларыга хевирлет-тимзэн бооп турар. Ынчангаш үстүнде ол бичи маалдырларымыс садик, школага келгеш, эш-өөрүнү аразыгже белең кирип шыдаас, бодунуң туржуну тыппас кижилер болор. Оон-на кээп азы-бүрү чөдүлдөөр тыттыр. Чаш кижиниң кижилер болуп хевирлеттинеринге, чүнү-даа мурнунда, ада-иениң ролу улуг. Ада-иенен кандыг кижизидилге алганын, шак-ла ыңчаар уруглар школага келер. Ада-иенен кандыг болдур, ажал-төлү база мыдыг деп, улуг өгбелеринге чугаалал чоран. Өг-бүле — ол дээрге бичи социал бөлүк бичи күрүнө-жигеш-тир. Өг-бүле амыдыралы кижилерин хууда херээ-даа болза, мында кижизидилгеге чөрүшкелтиг болгаш еске-даа шийтирлери дег социал айтырларын өг-бүле бөдүнүн күжү-биле шийтир-леп шыдаас апарганда, бистерин, социал ажалдакчыларын болгаш еске-даа албан черлериниң кижизилгези албан апар.

Амыдыралымыста ак биле

караның кады чорууру дег, бистин ниитиливиасте эки кижилер хей-даа болза, кижизидилгези багай кижилер база эвээш эвес. Дыка хей чамдык ада-иелер ал боттарында-даа, ниитилеге-даа харысалга чок болуп, уругларын кижизидилгезинге ажалы-биле күш четпейн турар таварылгаларын хейи-биле кирип болор. Социологтарын санал турары-биле алырга, өг-бүлелериниң азы-бүрү хевирлерин чок: эп-нарылгы, чедимче чок (чарыглан, аргаалап), долу эвес (бот азалар, адалар), хей ажы-төлдүг дээш, оон-даа еске.

Эп-наыралдыг өг-бүлеле шупту чүе бодунуң туржунда: кижизидилге-даа айтырлы чурумунг, өөредилге-даа эки база өг-бүлениң ниити бот-боттарына хамаарыштыр биличилгелг, хүндүлгелер. Мындай өг-бүлелер "берге" уругларын унери ковар. Ынчалза-даа даштындан эки талапкы көзүлзе-даа, чамдык өг-бүлелериниң иштиги оран-делегейи көнүс еске база болур: хүндүлгелер, алгы-жар, чокуур, сагыш-сеткил, байлаа чок, "бора-бүдүң". Ындыларга "мен" деп өвүр-хевир уругу агадылгы мурнуку одуругда колдуп турар. "Маңаа чыланын шокары даштында, чыланын шокары иштинде" деп уелер домакты кижизе артык эвес.

Чедимче чок өг-бүлелер

дээрге-ле амыдыралга туруш чок, чайгыпчак, салдычак, бергелерден ырап-деээр, белең чүве сүрер, амыдыралдык кара хөлгелеринге чиги-биле кире бээр кижилер-дир. "Берге" уруглар колдунда чедимче чок болгаш долу эвес өг-бүлелерден хейи-биле үнүп турар.

Өг-бүлениң азыраакчызы, челеңгички, кижизидилгени күштүг деп санаар чартылымыс — эр кижилер дээрин билер бис. А амыдыралдан көрүп чорукка, чамдык эр кижилер боттарынын ол хүпзээлгенин күсүтпес, өгбелеринде анаа-ла ажал-даа чок, дулуп каап, аргаалап, чер кезип, белең чүве сүрүп, аяң-тээлпел чоруурлар. Шак мындайгы кошкар эр кижилерин хайында чамдык херээжен чоңуус амыдыралы дээш кызып, 2-3-даа ажалдарда дактырып ажалдап чорууру чажыт эвес. А чамдык херээженеривис кандыгыл? Ол кошкар эр кижилерден черле дээрде: чараш херээжен эр өвүр-хевирин чидирипкен, кудумчуларда көскүлери-биле эзирип алган, аас-дыл кылып, сөгелтирип, чалчатынын чорутуру чованчыл. Шак мындай чедимче чок өг-бүлелериг ада-иелер ажы-төлдүн өөредилге, кижизидилгезинге көңүс кичээлгени салбас, кайлаа-зы-даа билимдес, ажы-төлдүн каш хондур каапкан, чиктилей бээр, оон чүгү-даа болбаан

чүве дег тыттып, кестүп келгеш, боттарын камгаланып, хей-ле агартып, чылдагылар чугаалашар. Ам канчаар бил дээш сайгара бээрге, ажы-төлдүн кижизидилгези арга-зын чок, боттарыңар билер дээр дээш ажалы-биле сыгартынарлар база бар. Ындыларын хайында, чүнү-даа мурнунда, чаш кижилер багай салдарга алып турар: хей кичээл үзсө, чер кезип, ашпаң-суксап, оорланар, бажыларынга хонмас, дезер, мичижиж-даа кире бээрлер. Чамдык өскүс уругларын төрелдер боттары азырап, өстүрүп чоруур. Ол бунуң херекти чамдыктыр эки күсүдип, чаш кижиге өзүлүг ада-иеле болуп чорууру өөрүдүг. Ынчалза-даа бир чамдыктыр анаа күш чейтпейн, төрелдери аразында октажы турары хомунданыч. Өскүс уругларын чүгү ажалын алың дээр күзүлдигер-даа бар, оларны школа-интернат-че тургузар деп айтыртып көдүрүп кээрге, чепшээршестер.

Кандыг-даа таварылгада чаш кижини бодунга хүлээнип, азырап алган болганда, ада-иен харысалга, хүлээлге чед чүвени черле утпаа эки.

Кижизидилге айтырлы өг-бүлелен эгелээр болганда, ол-бо кижилерин буруудайыр мурнунда, ада-иен кижилер бот-харысалганы алыр ужурулгу. Школаже кирип

каан болганда, арткаын чүгүле башкылар билзін дээр хөөнүг ада-иелер кайы хей. Оттум, уруум кандыг өөренип тур деп сонугураас, школа-биле көнүс харылаа чок. Уругтун өвүлээлгени болгаш сайзыралынын дугайында ада-иен кыммы-даа мурнай кончук эки билген турар ужурулгу. Өөредилге программанын угбазынын хараазы-биле чамдык кошкар уругларын медик-педагогтук комиссияны түннели-биле тускай класстарга өөредип турар. Чамдык ада-иелер ол шийтиргеп чепшээршешей, бо-ла чөдүлдөөрлерин үндүр бээрлер, чүгүле чакгыс талаалы башкыларын буруудаткаш турарлар. А херек кырында өөреникчинин ниити сайзыралы өөрүндөн кул дээрзин билкеске боор-дур. Маңаа чүнү чугаалал болуп дээрге, ада-иен болгаш школа аразында бот-бодун билишпес чөдүлдөөрүн херээ чок, ол харын-даа багай, маңаа чүнү-даа мурнунда, чаш кижилерге ол таарымча чок салдырлыг. Бис ону болдурбазы-биле демнежип, кады ажалдаар ужурулгу бис. Бистин сорулгавыс чакгыс — чаш кижини эртем-билигге өөредип, чараш аажы-чанга хевирлээр.

Раиса ОНДАР,
Улус өөредилгезиниң тергону.
Кызыл хоорай.

Сибирьден медээлер

ДУЗАЛААР

МОСКВА. ИТАР-ТАСС. Чазак департаментизинден журналистерге дыннатканын езуугаар алырга, 2001 чылда Кемерово областың чагырга-зынга бо чылдың январда болган улуг сооктун түннелинде чедирген когаралдарны дуглаары-биле 18,9 млн. рубльди аңгылап бээрин көргөн. Томск областың чагырга-зынга 7,3 млн. рубльди аңгылаары база көрдүнгөн. Бо аш-хөрөгилерин чуртталга коммунал ажыл-агыйнын, социал адырнын чарыгдалдарын дуглаарыга ажалдаар.

ОРУЛГАЛАРЫНҮНДЕЗИНИ

КРАСНОЯРСК. РИА "НОВОСТИ". 2000 чылда Красноярск крайның бюджетиниң 70 хуузуң "Норильск никель" АН-ның бүдүрүлгелериниң күсели-биле чедип алган. Край бюджетиниң орулгаларының кол үндээзини арыг орулгандан үндүрүп, олча-ажык үндүрүп болгаш өңүч үндүрүп болган. Оларнын кирген үлүгү дес-дараалаштыр 43,1 болгаш 7 хуу болган. Красноярск край бюджетиниң орулга кезээ 88 хуу азы 13 млрд. 796 млн. рубльге күсүткен, бюджеттин чарыгдал кезээ 87 хуу болган.

ЭКОЛОГИЯ

БОЛГАШ ШАЖЫН. КЫЗЫЛ. Тыва Республиканың Президент Административизинден дыннатканын езуугаар алырга, Россиянын Эртемнер академиязының экология болгаш антропология институту "Экология болгаш чанчыл алпарган шажын өөредип" деп делегей чергелиг эртем-шинчилеп шуулганын июль 9-тан 21-ге чедир чорударын шийтирилээр.

Ук шуулган бодунуң ажылын Москвага эгелзеш, оон соонда Новосибирскке, Абаканга болгаш Кызылга үргүлчүлээр. Кызылга июль 18-те шуулганын түннелин үндүрер. Республиканың Алдан-Мадырлар аттыг чурт-шинчилел музейин шуулганын организацияларынын составына кирген, ынангаш музей тыва хамнарның ажы-

лының дугайында эртем-практиктиг семинарны эрттирер.

ЛЕП-220-ГЕ АВАРИЯ

КЫЗЫЛ. Тываның энергосистемизинде авария болу бээрге, чайгы үеде кула-ырга турган Шушенское — Кызыл аразынын ЛЕП-220 системизин ажалдадырынга чүтле шак чарты негеттинген. Республиканың барын талазынга болган ол авариянын чылдагыларын тодаралып турар.

Ооң-биле кады чоңуң энергетиктерге чыгып, чырык өрттээ дээш өрөз 38 млн. рубль четкен. Энергетиктер биле Кызыл хоорай чагыргазынын аразында чөдүлдээ тургустунган. Коммунал төлөвирлерин аңгылап каан: хоорайжылар чуртталга шөлү дээш бир черге, энергия дээш еске черге төлээр ужурга таварышкан.

ӨРТТЕРНИ БОЛДУРБАС

КРАСНОЯРСК. ИТАР-ТАСС. Сөөлүгү үеде Сибирге ниитизи-биле 26 муң гектер черлерге өрттер болган. РФ-тин Оңза байдалдар аамызының деви-сөөк төвүндөн дамчытканын езуугаар алырга, 122 кезек черге өрттер үнгөн. Алтай Республикада 16 муң гектар черге өрт үнгөн. Оон күрүнени камгалалдыр черинге болгаш хомунданыч. Алтайжыларга дузалаары-биле 5 тонна сул дажыр вертолетту, Тюмень областан 25 парашютчу-өртчүлери чуртуккан.

ЧАСПЫШКЫНЫНҮРЖУУ

ТОМСК. ИТАР-ТАСС. Томск хоорайның хей кижиги чыгыр Каштак районунга чакчышкын болган. 8 кижиги балыг-бышыкка таварышкан. Олар колдуунда Ортагы Азия күрүнелеринин чурттакчылары. Үш кижини госпиталда чыгырган. Частыр чүдүлү салды майгына-рынын аразында чажыгарын илерзэн. Истелгени чорудуп турар. (Медээлерин "Сибир" окрут медээ төлүдөн алган).

Эскертимес мергежилдиң кижилери

ЫНЧААР ЭГЕЛЭЭН МЕН

Россия Федерациязының Президентизиниң "Социал ажалдакчыларын хүнүгүн дугайында" Чарлыгына үндээш, Тыва Республиканың Президентизин Ш.Д. Ооржак июль 15-те ол хүнүгү демдегледип эрттирилгеге атты салган, ынангаш бо билимдес, эскертимес мергежилдиң кижилериниң дугайында бююкес аргам чок-тур.

1982 чылдан бээр бо хүн-нерге чедир бо хүндүлгелг ажалда ажалдап чор мен. Аары-аржык, кырган-джен, чуртталганында бир-ле чүдүлгеге таварышкан кижилерге ачы-буянын көргүзгөш шыкаш эки чүве кайда боор.

Ынчан мен райкукомунуң саң-хөө килдизинин бюджет талазы-биле экономизинге ажалдап турар, райкукомун даргазы Александр Бүрбүжопович келдэн. Улуг даргага кандыг херектиг апарганым ол дээш, корга-корга чед бердим. "Социал ханды-рылга килдизиниң эргелекчи-зи Мария Ондаровна Минчи-маа хүндүлүг дыштанылгаже үнөр апарган, оон орунуга саң-хөө талазы-биле тускай эртемниң юкжиги сени ажалда-дыр деп, боро кекжигү нерини шийтирип ол," — деп сумени кириди. "Билбизим ажал-дыр, шыдаас мен," — деп удуруландым. Ынчалза-даа дарга мени өөредип каар бооп аазаш, ажалды хүпзээлгенин каан. Шак-ла ыңчаар, кырган-аамын бир дугаар пенсия-зын ажалын алган черинге ыңчаар ажалдап эгелзэн мен.

Эге дээринде бо килдискө колдунда-ла тускай дооскан эртеми чок улус ажалдап турган дээр чоран. Ындыг болзожок ол үеде ажалдап турган юкжигерин мергежил

МЕҢГИ-ДОШ ОРАНЫНГА УЖУРАЖЫЛГАЛАР

Солунда парламенттың материалдары авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшөйн барыш болуп.
Чыгыштан сайылары болаш эске-лаа фактылары, пыйналыгылары элзи авторлар боттары харьылаар.